

**SLOVENSKÝ
NÁRODNIS
4**

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online prístupné iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STUDIE

- Milan Leščák: Tvorivý odkaz folkloristického diela Pavla Dobšinského (K 150. výročiu narodenia) 547
- Viera Gašparíková: Integračné tendencie v ľudovej próze . . . 560
- Eva Krekovičová: K otázke funkčných väzieb piesne v súčasnom dedinskom prostredí (Na príklade Liptovskej Tepličky) . . . 572
- Marta Sigmundová: Na margo ilustrácií Dobšinského Prostonárodných slovenských povestí . . . 587

MATERIÁLY

- Etnografický atlas Slovenska – pokusné komentáre Peter Slavkovský: Srp a kosák 597
- Ján Podolák: Ľudové názvy oviec ako prameň etnografického štúdia pastierstva v Karpatoch* . . . 601

DISKUSIA GLOSY

- Teória modelovania v národopisnej vede

- Peter Slavkovský: Pokus o modelovanie v problematike agrárnej etnografie 629
- Rastislava Stoličná: K pokusnému modelovaniu vo výskume ľudovej stravy 633
- Soňa Kovačevičová: Ľudové bývanie na Slovensku (Model, systém, štruktúra) 636
- Zora Apáthyová – Rusnáková: K poslednej fáze atlasových prác a teória modelovania . . . 642

ROZHLADY

- In memoriam Gyulu Ortutaya (Viera Gašparíková) 647
- Smolenické dni 1978 (Adam Pranda) 649

RECENZIE A REFERÁTY

- ABC človeka (Richard Jeřábek) . 655
- Adolf Kašpar Boženě Němcové (Viera Gašparíková) 659
- Ukrajinski narodni pisni schidnoji Slovaččyny. III. (M. Mušíňka) . 660

Josef Vařeka: Česko-německý a německo-český slovník vybraného názvosloví lidového domu a bydlení (Václav Frolec)	661	G. L. Permjakov: Prodelki chitrecov (Zuzana Profantová)	665
Kysucké múzeum. Správy a informácie, 1, 1977 (Adam Pranda)	661	T. D. Kurdovanidze: Sjužety i motivy gruzinskich volšebnych skazok (Viera Gašparíková)	666
Vilmos Voigt: Bevezetés a szemiotikába (Karol Tomiš)	663	Kazky pro tvaryn (M. Mušínká)	668
		Celoročný obsah slovenský, ruský, německý, anglický	669

Na obálke:

Str. 1. *L. Fulla*, ilustrácia k rozprávke Zlatý kolovrátok, kolorovaná perokresba. In: Slovenské rozprávky. Bratislava 1953, 108.

Str. 2. *L. Fulla*, Dlhý, Okatý, Bruchatý, ilustrácia rozprávky Čarodejná kráľovná, tempera. In: Slovenské rozprávky. Bratislava 1953, 112.

Str. 3. *M. Benka*, Ilustrácia k rozprávke Mechúrik-Koščúrik s kamarátmi, kolorovaná perokresba. In: P. Dobšínský, Prostonárodné slovenské povesti. Bratislava 1958, 3, 210.

Str. 4. *V. Hložník*, Princezná a zlý vták, ilustrácia rozprávky Hadač, Struhač, Strelec, Poprac, kolorovaná perokresba. In: P. Dobšínský, Prostonárodné slovenské povesti. Martin 1947, 1, frontispice.

Autorom koncoviek na stranách 557, 558, 559, 571, 585, 627 je Martin Benka a autorom koncoviek na stranách 582, 632, 641 je Ľudovít Fulla

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÝ REDAKTOR
Pavel Stano

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

TVORIVÝ ODKAZ FOLKLORISTICKÉHO DIELA PAVLA DOBŠINSKÉHO (K 150. výročiu narodenia)

MILAN LEŠČÁK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Pred 150. rokmi sa narodil v Slavošovciach Pavol Dobšinský. Jeho meno evokuje najmä spomienky na *Prostonárodné slovenské povesti*, jedinečné dielo, ktorého význam pre vývin slovenskej národnej kultúry ešte stále nie je dostatočne docenený. I sama osobnosť Pavla Dobšinského je známa viac-menej len z titulu tejto mnohokrát vydávanej zbierky slovenských ľudových rozprávok. Dobšinský — ako napokon ukázal už A. Melicherčík — však nebol len editorom slovenských rozprávok.¹ Jeho činnosť bola rozsiahlejšia a vo svojej dobe mala hlboký kultúrno-politický dosah. Málo známa je jeho básnická tvorba, preklady, publicistická, či organizátorská činnosť. No predsa len kultúrny dosah jeho folkloristickej činnosti má nedocenenú i nedocniteľnú hodnotu. Nič jeho cieľavedomej práce na vydávaní slovenských rozprávok sa začala odvíjať z myšlienok a cieľov človeka učeného a hlboko humánne založeného Samuela Reussa. Prvý pochopil význam ľudovej slovesnosti pre posilnenie národného povedomia. Vedel oceniť ľudovú prózu ako pevný kameň v základoch slovenskej národnej kultúry, jej historickú i keď menej umeleckú hodnotu. Zberateľskú vášeň i lásku k slovenským rozprávkam vstúpil svojim synom, no

predovšetkým mužovi činu Jánovi Franciscimu, prvému vydavateľovi útleho zväzku desiatich slovenských rozprávok pod názvom *Slovenské povesti*.² Pokiaľ Samuel Reuss mal pevnú predstavu o formách zbierania a o ďalšej práci s rozprávkovým materiálom, ba položil teoretické základy samostatného štúdia ľudovej prózy, Ján Francisci bol človek praktický, s neobyčajne vyvinutým organizátorským talentom. Organizoval zber rozprávok, ktoré zhromažďovali v rukopisných almanachoch a kódexoch, precizoval formy ich úprav a napokon presadil konkrétny program ich vydania tlačou. Francisci bol človek plný energie a plánov a predsavzatí, žiaľ, nie všetky sa mu podarilo realizovať. Vo vlastnom životopise píše o vydaní prvej tlačenej zbierky rozprávok toto: „Za jedno, ako v tie časy každá slovenská kniha i moje Povesti veľmi slabo a spozdile míňali sa, a keďže som sám majetku a zárobku nemal a za Povesti peňazí utržiť nemohol; za druhé, o tri roky, t. j. roku 1848 národná povinnosť a národná služba postavila ma na inú, od spisovateľstva celkom odchodnú postać a miesto pera mi meč do ruky vsadila: pokračovať vo vydávaní povestí som nemohol. Ale nezadlho našli sa iní, jedni z najprvších zberateľov a veľmi zručných, umných obrába-

teľov slovenských povestí, ktorí sa podujali pokračovať vo vydávaní. Boli to August Horislav Škultéty a Pavol Dobšinský, obaja už farári, ktorí v rokoch 1858—1861 v Rožňave a v Banskej Štiavnici vydali prvú knihu, záležajúcu zo šiestich zväzkov.³ Vplyv J. Francisciho-Rimavského na neskoršiu cieľavedomú činnosť P. Dobšinského je evidentný. Oboch spojilo účinkovanie v starobylej Levoči, kde v roku 1840 prišiel na tamjšie chýrne lýceum i dvanásťročný P. Dobšinský. O štyri roky neskôr bol jedným z najvernejších Francisciho žiakov a zároveň kronikárom tohto slávneho obdobia účinkovania Štúrových stúpcov v Levoči. Francisci sám charakterizuje P. Dobšinského ako neúnavného pracovníka a „bedlivého“ pozorovateľa.

Keď v roku 1846 Francisci opúšťa Levoču, preberá časť jeho povinností i P. Dobšinský. Pomáha spolu s J. Bottom novému správcovi Jednoty Jánovi Lackovi, s ktorým sa však romantizmom presiaknutí Francisciho stúpenci po nejakom čase rozchádzajú. Práve v týchto rokoch sa aktivizuje v levočskom krúžku zbieranie ľudovej slovesnosti, kde sa uplatňujú Dobšinského organizačné vlohy i jeho zberateľské a redakčné schopnosti. Okrem tejto praktickej činnosti sa veľa miesta poskytuje aj teoretickým úvahám o podstate a význame ľudovej slovesnosti pre poznávanie charakteru i histórie slovenského ľudu. Zápal študujúcej mládeže pre zbieranie ľudovej slovesnosti priniesol veľmi dobré výsledky. A. Melicherčík vo svojej knižke o P. Dobšinskom takto hodnotí výsledky tejto obrovskej zberateľskej práce: „Zberateľský čin študujúcej mládeže na poli slovesnej tvorby slovenského ľudu je tak výnimočne cenný, že mu ťažko hľadať obdobu v súdobých európskych pomeroch.“⁴ Tu treba hľadať korene i v obrovskom prehľade, ktorým sa Dobšinského práca pri vydávaní rozprávok vyznačuje. Osud chcel, aby Dobšinský dostal hlbšie základy k poznávaniu ľu-

dovej prózy. Jeho teoretickú folkloristickú orientáciu formoval nestor slovenskej „folkloristiky“ (ak sa dá takýto termín v súvislosti s charakterom vtedajšej práce s ľudovou slovesnosťou použiť) Samuel Reuss. Jeho chápanie rozprávok ako zdroja poznania národnej histórie nepriťahovalo Dobšinského-básnika tak ako iných spolupracovníkov Reussovcov. Dobšinský pochopil neobyčajnú umeleckú hodnotu slovenských rozprávok, videl v nich základ slovenskej literatúry, základ, ktorý by sa mal v plnej podobe znovu vrátiť tam, odkiaľ vyšiel — k ľudu. Pre svoje predstavy i plány získal skúseného a vzdelaného Augusta Horislava Škultétyho. Dobšinský organizoval tlačiarov, papier, samozrejme peniaze, ba staral sa aj o distribúciu *Slovenských povestí* — zošitov, začínajúcich vychádzať po trinásťročnej prestávke od Rimavského knižočky v roku 1858.

Bola to práca úmorná. Prekážkou nebol len nedostatok peňazí, ale i nepochopenie zmyslu vydávania rozprávok i malé čitateľské zázemie. V procese vydávania sa však spresňovali názory na úpravy textov rozprávok, precizoval sa výber reprezentatívnych variantov rozprávok, ich spájanie do väčších celkov apod. Vydanie šiestich zošitov *Slovenských povestí* otvorilo cestu k väčšiemu projektu vydávania slovenských rozprávok, ktorý sa Dobšinskému podarilo zrealizovať až v rokoch 1880—1883 vydaním *Prostonárodných slovenských povestí*, najväčšej zbierky slovenských ľudových rozprávok. Svojou umeleckou hodnotou je jedným z vrcholných diel našej národnej kultúry. Tým sa však práca Dobšinského v oblasti ľudovej kultúry vôbec nevyčerpala. Napísal a vydal teoretickú *Úvahu o slovenských povestiach*, kde vyložil svoje teoretické názory na ľudovú prózu, pri ktorej sa zastavíme v ďalšej časti článku. Vydal dva zborníky zvykoslovného a folklórneho materiálu, ktoré sú dodnes cennou pomôckou v poznávaní ľudovej kultúry.

Napísal celý rad článkov, nabádal začínajúcich mladých talentovaných spisovateľov k systematickej práci (Janka Čajaka, Jána Bottu, L. Kubániho) a prekladal (ovládal deväť jazykov). Pracoval s ľudovými rozprávkami na takej úrovni možno i preto, lebo dôverne poznal súčasnú svetovú literatúru.

I napriek svojej veľkej erudícii a úcte, ktorú mal u svojich generačných druhov, zostal skromný, ľudský, boriaci sa so svojim chatrným zdravím i finančnými starosťami. Zomrel v drienčanskej chudobnej fare 22. októbra 1885. Ešte pred smrťou urobil kroky na záchranu cenných rukopisných kódexov slovenských rozprávok.

Už naznačené biografické údaje i osobné vzťahy, ktoré Dobšinský udržiava s poprednými kultúrnymi dejateľmi svojej doby, naznačujú, akým smerom sa mohla uberať jeho teoretická orientácia. *Úvahy o slovenských povestiach*, ktoré vydala Matica slovenská v r. 1871, predstavujú systematický syntetický pohľad na vývin, ale hlavne na filozofiu a poetiku slovenských rozprávok, pričom sa opierajú predovšetkým o analýzu čarovnej rozprávky. A. Melicherčík v citovanom diele o živote P. Dobšinského venuje pomerne krátku pasáž tejto zaujímavej práci. Zdá sa, že jeho hodnotenie *Úvah* je nedostatočné, pretože neberie zreteľ na dobu i okolnosti vzniku tejto teoretickej práce.⁵ Ak zoberieme do úvahy, že Dobšinského dielo predstavuje prvý pokus v dejinách záujmu o ľudovú prózu na Slovensku o komplexný pohľad na jeden folklórny žáner, pochopíme zložitosť úlohy, pred ktorou stál Dobšinský. Jeho predchodcovia, či už L. Štúr, S. Reuss, J. Francisci sa k takémuto erudovanému pohľadu nedostali. Ba viaceré závery majú všeobecnú platnosť a bude potrebné sa k nim vo folkloristickej práci vracieť. Sú kľúčom pre pochopenie koncepcie *Slovenských prstonárodných povestí*. Sú obrazom vývinu vedeckého myslenia v začiatkoch

záujmu o slovenský folklór. Je potrebné podčiarknuť, že ide o tvorivé a podnetné myslenie. Je, hádam, zbytočné sa sústreďovať na myšlienky, ktoré sú osobitnou daňou Dobšinského svojej dobe. Melicherčíkov záver, že *Úvahy* „neobstoja pred súdom vedy“, že „jeho názory smerovali skôr k pasívnemu mesianizmu ako k aktívnemu buditeľstvu“ je nie celkom objektívny.

Dobšinský rieši vo svojej práci celý rad základných otázok stojacich pred bádateľmi ľudovej prózy do dnešných dní. Jedny rieši s dávkou romantického nadšenia a iné veľmi precízne, na základe intímneho poznania materiálu.

V úvodnej časti sa odkláňa od dovtedajších názorov na „historický charakter“ ľudových rozprávok a označuje v definícii rozprávky za „druh básnictva“.

Toto chápanie folklóru ako „prírodnej poézie“ je rozšírené najmä u francúzskych a nemeckých romantikov prvej i druhej generácie. I Dobšinského niektoré závery o genéze a charaktere ľudovej rozprávky pripomínajú Heglovu estetickú koncepciu, hoci sa Dobšinský viac odvoláva na J. Hanuša a Karla J. Erbena a na juhoslovenských bádateľov.

Mytologická koncepcia ho zvádza na nezhodné cesty, pretože protirečí v istom zmysle reálnemu základu rozprávkového materiálu.

Fakty, ktoré používa Dobšinský na ilustráciu svojich názorov, i bohaté komparácie s materiálom z gréckej mytológie upozorňujú síce na konštantné črty slovesnej tvorby v širších súvislostiach, ale zároveň vedú do slepej uličky špekulácie. Oveľa cennejšie sú Dobšinského závery o štýle a poetike slovenských rozprávok, ktoré vynikajú najmä pri interpretácii konkrétnych rozprávkových látok (*Lomidrevo*, *Dalajlama*, *Zakliata hora* a iné). Charakteristickou črtou starobylosti rozprávok je podľa Dobšinského názorov ich forma, ktorá petrifikovala

Pavol Dobšinský (1828–1885)

archaické prvky ľudového svetonázoru. Dobšinský však — ako Melicherčík správne postrehol — pripúšťa i možnosti navrstvenia novších vplyvov, ktoré však — podľa neho — nikdy neovplyvňovali obsahovú podstatu povesti. Tento Dobšinského záver ovplyvnil najmä fakt výberu materiálu, s ktorým narábal. Uprednostnenie čarovnej rozprávky ako historicky najstaršej vrstvy ľudovej prózy nepriamo viedlo k takýmto záverom.

V časti *Bohoveda povesti* autor analyzuje vlastne symboliku rozprávok s dôrazom na poukaz antinomického vzťahu dobra a zla, ktoré tvoria ideový základ rozprávky. Práve poukaz na systém stabilných etických hodnôt obsiahnutých v čarovnej rozprávke je nesmierne podnetný.

Časť o *Svetovede povesti* je výraznejšie poznačená idealistickým prístupom, najmä vo vysvetľovaní etymologie jednotlivých symbolov.

V tomto výklade pokračuje i v *Človekovede povesti*, ktorú začína veľmi príznačne: „Človek je sám pre seba svet v svete. Roveň svoju nenachodí nikde.“ Tento antropologický suicentrizmus sa vlastne nesie ako podtón v celej práci. A hoci sa svojou koncepciou „dvojbytnosti“ človeka vyslovene distancuje od materialistického chápania antropologických princípov, predsa len konkrétne analýzy materiálu mu tézu „dvojbytnosti“ neukazujú príliš presvedčivo. Svedčí o tom celá rozsiahla časť nazvaná *Pomery človeka dľa Povesti*, ktorá je konkrétnejšia. Ide k poznávaniu odkazu rodinných a sociálnych vzťahov v obsahu slovenských rozprávok i formovanie sa jeho vzťahu k okolitej prírode. V tomto smere je charakteristická táto myšlienka, ktorá charakterizuje v zhustenej podobe základný zámer práce. „Povesti, ako sú, ako sme jich presadili do verejnej záhrady spisov, u kohože sme našli, u koho sú vlastne doma? U roľníkov a pastierov,

najvyš u remeselníkov dedín a mestečiek i jestli ešte vyšej vo svetliciach panských, to už len ako varovkyniami z ludu onoho pošlymi sem jaksi kradmo na milost i nemilost uvedené. Pestovateľom jejich bol teda ľud celým svojim živobytím na prírodu upravený, ustavične pod jej dojmami žijúci ľud prírody už sám sebou.“⁶ Dobšinského *Úvahy* majú evidentné národno-buditeľské črty. Je to možné vybadať nielen z množstva myšlienok opierajúcich sa o politické krédo štúrovskej generácie, ale z celého zámeru tejto zaujímavej práce, ktorá by si zaslúžila širšiu analýzu. Predstavuje jeden z mílnikov vo vývine našej folkloristiky.

Mnohé otvorené otázky spojené s činnosťou a dielom P. Dobšinského zaujímajú a vedú kultúru i v dnešných dňoch. Ide najmä o formy sprístupňovania tejto trvalej hodnoty súčasníkom, o tvorbu názoru na inšpiratívnu, umeleckú i kultúrnoopoznávaciu funkciu *Prostonárodných slovenských povestí*. S obdobnými problémami sme sa zaoberali v príspevku s V. M a r č o k o m.

I pri tejto príležitosti sa chcem vrátiť k niektorým myšlienkam z tejto spoločnej úvahy. Sú to myšlienky bezprostredne zasahujúce súčasnú životnosť Dobšinského vedeckého a umeleckého odkazu.

Ak sa dnes pokúšame v našom kultúrnom povedomí nájsť pre Dobšinského zbierku rozprávok pevnejšie a dôstojnejšie miesto, ako jej zvyčajne z neznalosti veci prisudzujeme, treba sa nám vrátiť k pôvodnému zmyslu Dobšinského edičného činu, ktorým sa završuje pokus štúrovskej generácie o zachovanie a aktualizáciu tejto národnej kultúrnej pamiatky.

Dobšinský so Škultétym mali jasný cieľ: zozbierať a vydať reprezentatívny súbor ľudových rozprávok, ktorý by sa svojím rozsahom a úrovňou vyrovnal takým dielam starej inonárodnej epiky, akými sú *Iliada* alebo staroindické epo-

sy. Pri uplatňovaní kritéria celonárodnej reprezentatívnosti narážali na dva základné problémy, ktorými sú obsahová a jazyková odlišnosť individuálnych a krajových variantov jednotlivých podaní. Z dnešného hľadiska možno povedať, že s oboma problémami sa vyrovnávali vcelku správne a úspešne, aj keď nie celkom dôsledne. Pokiaľ išlo o jazykovú podobu textov, dávali prednosť celonárodnému jazykovému úzu, pri zachovaní istého ľudového rozprávačského výrazového koloritu. Možno povedať, že ho dodržiavali, pokiaľ išlo o hovorovosť prejavu na úrovni syntaxe a frazeológie a o poetický výrazový inventár (loci communes, prirovnania, paralelickosť apod.). Pri voľbe slov na svoj čas s veľkým citom zasahovali do textov pri archaických, najmä krajových výrazoch. Nárečovú jazykovú formu využívali veľmi premyslene na dosiahnutie komického účinku (napr. *Dva šibalci*). O zámernosti tohto postupu svedčia prípady, v ktorých pôvodné spisovné zápisy „prerозprávali“ alebo dali prerозprávať do nárečovej podoby. Takéto využitie a štylizovanie jazyka rozprávok jednoznačne svedčí o tom, že v prístupe oboch zberateľov a upravovateľov prevládalo nad snahou o folkloristickú vernosť, úsilie o maximálnu umeleckú pôsobivosť.

V súlade s týmto zámerom primerane upravovali aj texty rozprávok. V úsilí nájsť čo najreprezentatívnejšiu podobu jednotlivých rozprávok kombinovali jednotlivé individuálne rozprávania, a tak sa usilovali nájsť príbehovo, fabulačne najúplnejšie a výrazovo najnasýtenejšie podoby jednotlivých rozprávok. Preto sa v poznámkach k jednotlivým rozprávkam udávajú jednotliví rozprávači i pôvodcovia konečnej, reprezentatívnej verzie, „podávateľa“, ktorými najčastejšie boli A. H. Škultéty, J. Francisci-Rimavský, J. Kalinčiak, P. Dobšinský a i. V poznámkach sa okrem toho vždy stručne uvádzali aj najzávažnejšie obmeny fabuly u jednotlivých rozprávačov, pri-

čom sa vždy uvádza regionálny pôvod.

Najvýrečnejším príkladom úsilia po vytvorení – nazvime to národno-reprezentatívneho – variantu je text rozprávky *Lomidrevo alebo Valibuk*. Všeobecne je známe, že táto čarodejná rozprávka sa pokladala za zlomok či predobraz prastarého národného hrdinského eposu. Keďže hrdina tejto rozprávky sa v jednej miestnej tradícii nazýval Lomidrevom a v inej zas Valibukom, uviedol „podávateľ“ Dobšinský v nadpise obidve mená, aby tak pripomenul a zdôraznil celonárodnú platnosť príbehu. Veľký počet individuálnych variantov s množstvom fabulačných obmien jednotlivých sujetových motívov bol podkladom a impulzom k tomu, aby vznikol fabulačne najrozvetvenejší príbeh celej zbierky. „Podávateľ“ Dobšinský využil postup trojstupňovej gradácie deja takmer pri všetkých dejových motívoch, bez ohľadu na to, či išlo o tzv. motívy prípravné alebo hlavné (podľa Proppa). V dôsledku toho je aj expozícia príbehu (získavanie čarodejného prostriedku a odchod do sveta) vyrozprávaná s takou epickou podrobnosťou a dôkladnosťou (trojité opakovanie jednotlivých epizód), s akou sa stretávame len pri podávaní hlavnej časti deja – boja s protivníkom. Doslova hýrivé hromadenie postupov fabulácie v tejto časti rozprávania ide tak ďaleko, že nerešpektuje ani prirodzené zákonitosti sujetovej výstavby čarodejnej rozprávky. V rozprávkach o zázračne narodenom hrdinovi totiž platí zákonitosť, že takýto hrdina vykoná hrdinský skutok bez pomoci čarovného prostriedku a bez pomocníkov. Lomidrevo hoci sa narodil a vyrastal za zázračných okolností (porodila ho 99-ročná mať a pridávala ho trikrát tri plus sedem rokov) získava čarodejný prostriedok (budzogán) i ďalších pomocníkov. Pomocníci Miesiželezo a Valivrch majú v rozprávkach len opisnú (gradovanie sily Lomidreva) a retardačnú funkciu (ich konanie spomaľuje priebeh deja). Na sujetovom pláne im pri-

M. Benka, Žabina kmotra, ilustrácia rovnomennej rozprávky, perokresba. In: P. Dobšinský, Prostonárodné slovenské povesti. Bratislava 1958, 2, 436.

slúcha tiež len atributívna funkcia falošných hrdinov, ktorá je len zámienkou, ako znova zauzlíť dej a tak predĺžiť rozprávanie. Výsledkom úsilia po reprezentatívnosti je to, že rozprávka *Lo-midrevo alebo Valibuk* svojim rozsahom až trojnásobne prekračuje priemerný rozsah slovenskej čarodejnej rozprávky. Rozprávka v tejto podobe v ľudovom podaní nikdy neexistovala, ani existovať nemohla, jednoducho preto, že taký rozložitý a vyšperkovaný text presahuje hranice prirodzeného rozprávačského úzu. Podobne autori „dotvorili“ aj rozprávky *Zlatá krajina*, *Popelvár najväčší na svete*, *Janko Hraško* a i., v poslednom prípade aj za cenu porušenia druhových zákonitostí ľudovej prozaickej tradície. Z poznámok vysvitá, že doslova všetky texty prešli redakčnými úpravami, ktoré odstránili nedostatky – (z hľadiska literárneho!) – individuálneho rozprávania (neurovnaná kompozícia, vsuvky, výkyvy v šírke a detailnosti záberu i v zacielení na estetickosť výrazu ap.) a dodali jednotlivým rozprávaniam podobu ucelenosti napísaných literárnych textov.

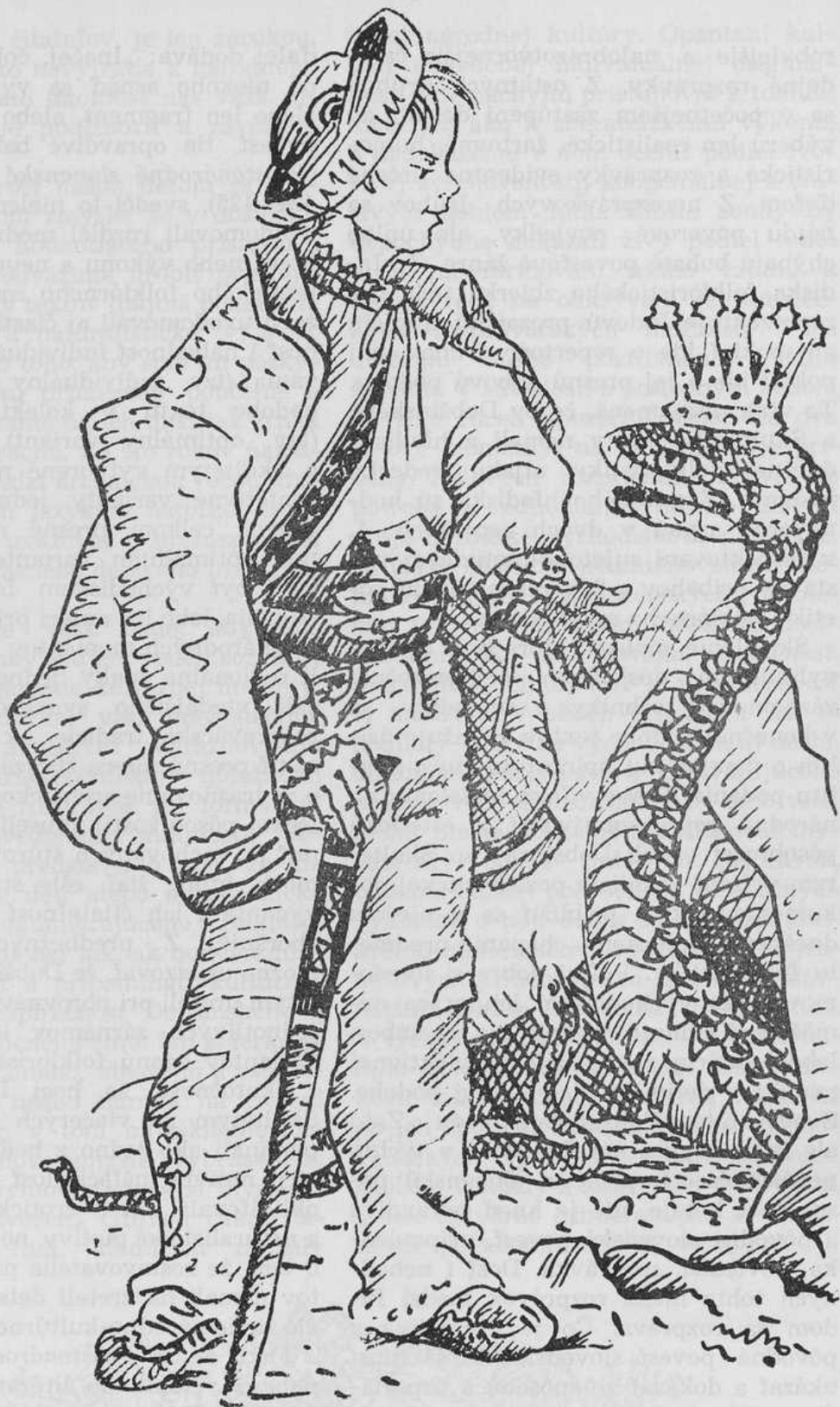
V úsilí priblížiť ľudové podanie knižnému prozaickému úzu išli upravovatelia až tak ďaleko, že pôvodnú polopriamu formu ľudového rozprávania preštylizovali na priame rozprávanie postáv, alebo aspoň pomocou grafických znakov aj za cenu štylizovanej neurovnanosti vyznačovali repliky postáv. Ide o takéto prípady: Ale princ povedá: „Že prečo nie? Že veď mu okrem toho...“ (*Prostonárodné slovenské povesti*. I. Bratislava, Tatran 1973, s. 235).

Načrtnuté redakčné zásahy jednoznačne dokazujú, že Dobšinský so svojimi predchodcami a spolupracovníkmi nemal na zreteli detského čitateľa, ale naopak, čitateľa dospelého a vyspelého. Inými slovami povedané: vydavateľom „prostonárodných povestí“ išlo o pozdvihnutie ľudového rozprávania na estetickú úroveň súčasnej písanej litera-

túry. V tomto smere zbierka ďaleko prevyšuje zmysel a ciele, ktoré vo svojej dobe sledoval napríklad Ján Kollár *Národnými spievankami*. Dobšinský so Škultétym voči svojim predchodcom (Reussovcom, Štúrovi, Hostinskému a i.) pokročili v tom zmysle, že prestali pristupovať k ľudovým rozprávkam len ako k národnobuditeľskému materiálu (historicko-mytologickému, ideovo-politickému, jazykovému ap.). Správne pochopili, že ľudová próza môže splniť svoje národnobuditeľské, no i ostatné širšie kultúrne funkcie len vtedy, ak ju dokázu národu a svetu predstaviť ako zvrchovaný tvorivý čin, ako umeleckú hodnotu porovnateľnú s vrcholmi staršej i novej svetovej literatúry. Zápisy, fragmenty, krajové varianty dotvorili v duchu ľudového tvorivého génia tak kongeniálne, že ich počín má platnosť plnohodnotného tvorivého činu. Z hľadiska slovenského ide o výkon, ktorý je súmerateľný s vrcholmi našej literatúry v celej jej vyše tisícročnej existencii. Pokiaľ sú nám dostupné materiály, len málo európskych národov má zbierku týchto umeleckých kvalít. Úspechy prekladov do iných rečí potvrdzujú, že v tomto prípade komplexy i skresľovanie sú zbytočné.

Celkový kultúrnotvorný zmysel (teda nielen folkloristický a literárny) Dobšinského činu je teda mimo pochybností. Zostáva nám ešte objasniť jeho užšiu, folkloristickú podobu a platnosť.

Z folkloristického hľadiska zostáva zistiť, v čom je zbierka poplatná obrodeneckému charakteru svojich čias. NePOCHYBNE v tom, že pri hľadaní dávnej histórie a mytológie a pri zdôrazňovaní básnickej i slovanskej povahy (Škultéty s Dobšinským v predslove obzvlášť vyzdvihujú básnickú hodnotu rozprávok, ktorá si v ničom nezadá s ostatnou slovenskou poéziou) dávali zostavovatelia pri výbere prednosť takým textom, ktoré najviac zodpovedali vytýčeným zreteľom. Preto v zbierke prevládajú najsta-

M. Benka, Janík a hadíkov otec, ilustrácia rozprávky Had, mačička a psík, perokresba. In: P. Dobšinský, Prostonárodné slovenské povesti. Bratislava 1958, 2, 128.

robylejšie a najobrazotvornejšie čarodějné rozprávky. Z ostatných druhov sa v početnejšom zastúpení dostali do výberu len realistické, žartovné, humorigické a rozprávky evidentne určené deťom. Z nerozprávkových druhov sa nájdú poverové poviedky, ale úplne chýbajú bohaté povestové žánre. Z hľadiska folkloristického zberka teda ne-reprezentuje ľudovú prozaickú tradíciu ani pokiaľ ide o repertoár druhov, ani pokiaľ ide o jej presnú dobovú podobu. To však neznamená, že by Dobšinského a Škultétyho texty nemali z hľadiska dnešnej folkloristiky nijakú vedeckú hodnotu. Z dnešného hľadiska sú hodnotovné aspoň v dvoch aspektoch: 1. v rešpektovaní sujetovo-motivickej výstavby príbehov a 2. v rešpektovaní poetiky folklórneho rozprávania.

Skreslenie zápisov, ktoré bolo asi nevyhnutným dôsledkom nedostatočnej záznamovej techniky a metodiky, sa v konečnej podobe textov vyvažuje úsilím o maximálnu úplnosť sujetu a kvalitu podania. Práve vďaka zacieleniu na národnú reprezentatívnosť a estetickú pôsobivosť vedeli Dobšinský so Škultéty vyhnúť úskaliam pozitivistickej dokumentárnosti a priblížiť sa v niečom dnešnému vedeckému chápaniu predmetu folkloristiky. Veľmi dobre si uvedomovali, že východiskom ich práce nemôže byť jednotlivý zápis, ale ich súbor, lebo folklórny text nežije v kolektívnej pamäti v definitívnej a úplnej podobe. Svedčia o tom tieto slová z úvodu: „Zato ale každé vypracovanie, ktoré v týchto novších časoch pomedzi slovenskú pospolitost koluje, nie je hneď opravdivá a pôvodná slovenská povest, pripovedka, poviedka, rozprávka. Dost i nehodných tohto mena rozprávok medzi ľudom sa rozpráva. Čo je opravdivá a pôvodná povest slovenská, to sa musí ukázať a dokázať zo spôsobu a usporiadania jej vypravovania, z obrazotvornosti, ktorou sa maľujú predmety, a z matérie, ktorá sa vypravuje“. Keď sa

ďalej dodáva: „Inačej, čoby ako povest od niekoho asnaď sa vydala, to bude alebo len fragment, alebo tárania a nepovest, tie opravdivé babské pletky.“ (*Prostonárodné slovenské povesti*, 1, s. 424–425), svedčí to nielen o tom, že si uvedomovali rozdiel medzi ucelenosťou literárneho výkonu a neucelenosťou autentického folklórneho rozprávania, ale že si uvedomovali aj čiastkovosť, neúplnosť i náhodnosť individuálneho rozprávania (tzv. individuálny variant) voči podobe textu v kolektívnej pamäti (tzv. optimálny variant). Dobšinským a Škultéty vytvorené národno-reprezentatívne varianty jednotlivých rozprávok celkom presne nezodpovedajú tzv. optimálnym variantom, ktoré by mali byť východiskom folkloristického bádania, lebo ich autori pri zdôrazňovaní celonárodných momentov jednak stierali regionálne znaky, jednak sa nepridržižali vtedajšieho synchronného stavu rozprávačskej tradície. Ak by sme chceli zistiť presnú mieru štylizácie (či už ide o zvýrazňovanie archaickosti alebo umeleckej pôsobivosti), museli by sme siahnúť po zachovaných štúrovských záznamoch, ktoré, žiaľ, ešte stále čakajú na vydanie a ich čitateľnosť sa časom len zhoršuje. Z predbežných porovnaní možno usudzovať, že Dobšinský so Škultéty urobili pri porovnávaní, ucelovaní jednotlivých záznamov individuálnych variantov cennú folkloristickú prácu.

Skutočnosť, že hoci Dobšinský so Škultéty na viacerých miestach pripomínali ako jedno z hodnotových kritérií mravnú ušľachtilosť príbehov, neokliešovali ich o erotické, strašidelné a naturalistické motívy, neklamne svedčí o tom, že zostavovatelia pri úprave textov nemali na zreteli detského čitateľa, ale širšie národno-kultúrne ciele.

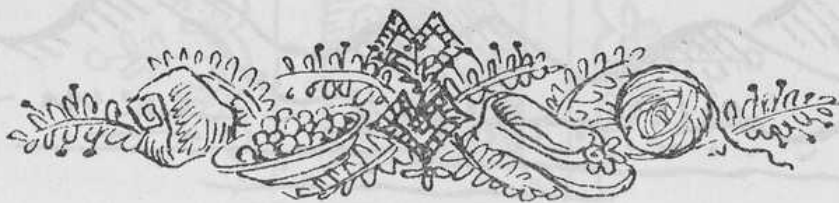
Fakt, že sa *Prostonárodné slovenské povesti* včlenili do literatúry pre deti, nemožno ani netreba obchádzať, ba skôr si ho treba konzekventnejšie uvedomovať. To, že sa tieto klenoty stali majet-

kom detských čitateľov, je len zárukou, že sa tak ľahko nevytratia z národného povedomia. Táto okolnosť nás však nijako nezabavuje podlžnosť a záväzkov voči nim.

Napríklad voči našim deťom sa previňujeme v tom zmysle, že v dôsledku nejasnosti hodnotiaceho prístupu a zámeru sa neodvážime urobiť prísnejší výber a úpravy textov (najmä pokiaľ ide o strašidelné a naturalistické výjavy), a tak namiesto toho, aby sme im poskytovali ich veku primerané poučenie a zážitok, zasievame do ich dušičiek zrnká nepokoja a strachu. Za sto rokov narástli rozdiely medzi archaickou rečou knihy a dnešným jazykom natoľko, že je načase vážne uvažovať o prerozprávani výberu do súčasného detského literárneho jazyka.

Rozhodujúce však bude, aby sme detský čitateľský záujem vedeli rozvinúť na trvalé povedomie kultúrnej hodnoty. Pri jeho budovaní však nevystačíme s doterajším školským zdôrazňovaním veľkej kultúrno-politickej dôležitosti tohto vydania rozprávok pri formovaní národného povedomia v minulosti. Všeobecne vžitú predstavu o tom, že ide o čítanie pre deti alebo anachronické dokumenty odumierajúceho folklóru, možno vyvrátiť len tak, ak budeme hlbšie osvetľovať a pripomínať kultúrno-tvornosť a inšpiračnosť Dobšinského a Škultétyho edičného činu. Ich zbierka je syntézou morálneho, ideového a estetického názoru nášho národa na riešení vecí ľudských v tom najzákladnejšom a najširšom slova zmysle, vybrúseného stáročným vývinom ľudového myslenia a cítenia, dotvorená citlivou rukou talentovaných ľudí, kladúcich základy

našej národnej kultúry. Opantani kultom novodobej individuálnej originalnosti sme náchylní pristupovať k tomuto dielu len ako k zberateľskému výkonu, a nedokážeme v ňom oceniť podiel tvorivej zvrchovanosti, kongeniálnej s tvorivým géniom ľudu. Hlbšie sondy by nepochybne dokázali živý podiel tohto diela na formovaní nášho vzťahu k rodnej reči, na odkrývaní jej umeleckých rozprávačských možností i na utváraní nášho pozitívneho vzťahu k svetu. V súvislosti s posledným bodom by sme chceli upozorniť aspoň na dva ideové momenty, na ktorých stoja príbehy ľudových rozprávání. Prvým je potreba a odhodlanie hrdinu zmeniť svoje neludské východiskové polozenie. Druhým dôsledné podmieňovanie riešenia osobných a spoločenských problémov takými základnými ľudskými vlastnosťami, ako sú: povaha, statočnosť, pracovitosť, činorodosť a vynaliezavosť či múdrosť. V oboch prípadoch sú to hodnoty, ktoré sú východiskom aj nášho dnešného, aktívneho a pretvárajúceho postoja voči skutočnosti. Aby sme však mohli plnšie pochopiť a zužitkovať mysliteľský odkaz ľudových rozprávok, budeme musieť pokročiť od všeobecných výkladov o boji dobra so zlom ku konkrétne-historickému vysvetľovaniu jednotlivých príbehov, ako sa o to už dávnejšie pokúša sovietska folkloristika. V týchto smeroch má voči *Prostonárodným slovenským povestiam* dosť podlžností folkloristika i literárna veda. Až po ich splatení bude možno na základe vedeckých výsledkov meniť učebnice, školské výklady a koncepciu vydávania, a tak vytvárať primeranejšie a kultúrnejšie povedomie širokej verejnosti.

POZNÁMKY

- 1 MELICHERČÍK, A.: Pavol Dobšinský (Portrét života a diela). Bratislava 1959.
- 2 PODRIMAVSKÝ, J.: Slovenské povesti. Levoča 1845.
- 3 FRANCISCI, J.: Vlastný životopis. Bratislava 1956, s. 122–123.
- 4 MELICHERČÍK, A.: c. d.
- 5 TEN ISTÝ, s. 148–157.
- 6 DOBŠINSKÝ, P.: Úvahy o slovenských povestiach. Turč. Sv. Martin 1871, s. 157.
- 7 LEŠČÁK, M. — MARČOK, V.: Dobšinský dnes. Romboid, 1977, č. 11, s. 32–37.

ТВОРЧЕСКИЙ ЗАВЕТ ПАВЛА ДОБШИНСКОГО В ОБЛАСТИ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

(К 150-й годовщине со дня рождения)

Резюме

Автор в своей статье рассматривает некоторые актуальные вопросы интерпретации деятельности и творчества П. Добшинского.

В первой части, посвященной биографии, он обращает внимание читателя на наиболее важные моменты в жизни П. Добшинского. Автор рассматривает в основном инспирацию и конкретных людей, которые формировали отношение Добшинского к народной словесности. К практической организационной деятельности его инспирировали И. Францисци-Подримавский, а в теоретическом направлении он обращался к взглядам С. Реусса. Показан чрезвычайно широкий охват интересов Добшинского, в котором отражается знание философии и литературы. Это помогает Добшинскому разработать цельную концепцию издания словацкой фольклорной прозы. Издание словацких преданий включает единичный для своего времени и глубоко теоретически обоснованный труд, который хотя и стоит на позициях мифологической школы, но содержит весьма ценные выводы о познавательной и эсте-

тической функции словацкой волшебной сказки.

Во второй части автор более конкретно рассматривает некоторые аспекты теоретической работы Добшинского, имеющей непосредственное отношение к современным исследованиям народной прозы.

В третьей части автор отмечает культурно-историческое значение «Народных сказок» Добшинского. Недостаточность литературных и фольклористических исследований заслонила значение труда Добшинского. Его издатели переместили этот труд в область детской литературы, при этом игнорируется его фундаментальная роль в формировании литературного языка и стиля и его первостепенное значение для познания народной словесности. Эстетическая и этическая ценность труда имеет постоянное значение для познания и развития современной словацкой культуры. В упомянутой части содержатся конкретные импульсы для издательской практики, связанной с творчеством Добшинского, и требования по углублению его литературоведческой и фольклористической интерпретации.

DAS SCHÖPFERISCHE VERMÄCHTNIS DES FOLKLORISTISCHEN WERKES PAVOL DOBŠINSKÝ'S.

(Zum 150. Geburtstagsjubiläum)

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich in seinem Artikel mit einigen aktuellen Fragen der Interpretation der Tätigkeit und des Werkes von Pavol Dobšinský.

Im ersten biographischen Teil macht er auf die wichtigsten Momente aus dem Leben Pavol Dobšinský's aufmerksam. Namentlich auf die Inspirationsfähigkeit des Milieus und der konkreten Leute, welche die Beziehung Dobšinský's zur volkstümlichen Dichtung formierten. Zur praktischen Organisationstätigkeit wurde er von J. Francisci-Podrimavský inspiriert, zur theoretischen Gleichrichtung von S. Reuss. Der Autor zeigt auf einen grossen Abschnitt der Interessen Dobšinský's, in welchem sich die Übersicht in der Philosophie und Literatur widerspiegelt. Dies hilft Dobšinský eine vollständige Konzeption beim Herausgeben der slowakischen Folkloreprosa auszuarbeiten. Die Herausgabe der slowakischen Volksmärchen schliesst er für seine Zeit mit einer vereinzelt und fachmännisch fundierten theoretischen arbeitab, die zwar auf den Positionen der mythologischen Schule steht, aber sehr wertvolle Schlüsse über die Erkenntnis und ästhetische Funktion des

slowakischen zauberhaften Märchensenthält.

Im zweiten Teil analysiert der Autor greifbarer einige Aspekte der theoretischen Arbeit Dobšinsky's die unmittelbare Beziehung zur zeitgenössischen Forschung der Volksprosa haben.

Im dritten Teil weist der Autor auf die kulturhistorische Bedeutung von Dobšinský's „Volksmärchen“ hin. Unzulänglichkeit der literarischen und folkloristischen Forschung verdunkelte die Bedeutung des Werkes Dobšinský's. Seine Editoren schoben ihn ins Gebiet der Kinderliteratur, wobei man seine Grundbedeutung für die Formierung der literarischen Sprache und des Stils vergaß, als auch seine eminente Bedeutung für die Erkennung der volkstümlichen Dichtung. Die ästhetischen und ethnischen Werte des Werkes haben eine dauerhafte Bedeutung für die Erkennung und Entfaltung der gegenwärtigen slowakischen Kultur. Im angeführten Teil sind konkrete Anlässe zur Editionspraxis, die mit dem Werk Dobšinský's zusammenhält, Es sind dort auch Forderungen für das Vertiefen seiner literarwissenschaftlichen und folkloristischen Interpretation.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS 4

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 26, 1978, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc.

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan
Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Výkonný redaktor *Pavol Stano*
Typografia: *Ivan Kovačevič*

Redakcia: 88416 Bratislava, Klemensova 19

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,-; celoročné pred-
platné Kčs 80,-

Výmer SÚTI č. 8/6
Rozširuje Poštová novinová služba, objed-
návky vrátane do zahraničia a predplatné
prijíma PNS — Ústredná expedícia a do-
voz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19
Bratislava. Možno objednať aj na každej
pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1978

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 26, 1978, № 4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 26, 1978 Nr. 4. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
Pavol Stano

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 26, 1978, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences, Managing Editors PhDr. Božena
Filová and Pavol Stano

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19,
Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 26, 1978, No. 4

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol
Stano

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, N. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam
Netherlands.

